Opt traduceri mai puțin cunoscute ale lui Mircea Eliade din Aldo Mieli, Raffaele Pettazzoni și Sylvain Lévi

Andreea APOSTU

Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu", Academia Română, București
G. Călinescu Institute of Literary History and Theory of the Romanian Academy, Bucharest
Personal e-mail: apostuandreea26@gmail.com

Eight Lesser-known Translations by Mircea Eliade from Aldo Mieli, Raffaele Pettazzoni and Sylvain Lévi

Abstract: This paper aims to analyze the way in which Mircea Eliade became, in 1926, a vector of the cultural and scientific transfer between Western Europe and Romania, through his translations of eight fragments from Aldo Mieli, Raffaele Pettazzoni and Sylvain Lévi's major works. Two out of these eight translations seem to have been ignored to this day by researchers, whilst the others have only been mentioned in passing. The choices made by Eliade, the context in which these translations were published (the journal Orizontul/The Horizon and its public, the precarious state of the history of religions at that time in Romania etc.) and their echoes in Eliade's works prove that they can be seen as an example of cultural transfer. They also play an important part in the foundation of the history of religions as a discipline in Romania, being, in a way, the textual equivalents of Eliade's institutional aspiration to found an association and a library for the study of religions, as expressed in his letters to Raffaele Pettazzoni.
Keywords: Mircea Eliade, Aldo Mieli, Raffaele Pettazzoni, Sylvain Lévi, translation, cultural transfer, history of science, history of religions.

Citation suggestion: Apostu, Andreea. "Opt traduceri mai puțin cunoscute ale lui Mircea Eliade din Aldo Mieli, Raffaele Pettazzoni și Sylvain Lévi. *Transilvania*, no. 6(2021): 22-34.
https://doi.org/10.51391/trva.2021.06.03.

Secțiunea „Traduceri" din primul volum al *Biobibliografiei* lui Mircea Handoca, publicat în 1997 la editura „Jurnalul literar", surprinde prin austeritate, autorul înregistrând cinci texte, dintre care doar unul, literar, din perioada de început a formării lui Mircea Eliade (anii 1921-1926), anume *453 scrisori de dragoste* de Giovanni Papini, apărută în revista *Știu-tot*, în nr. 12 din octombrie 1925[1]. Nici *Addenda* volumului al treilea din 1999 nu îmbogățește acest inventar, deficitar sub aspectul fragmentelor literare traduse de Eliade în intervalul de timp amintit, din el lipsind, de pildă, două texte de Papini, *Il giorno non restituito* / *Ziua neînapoiată*, publicat în *Adevărul literar și artistic*[2], și *L'Uomo che ha perduto se stesso* / *Omul care s'a pierdut pe sine*, din *Gazeta de Duminică*[3], dar și sub cel al traducerilor științifice. Mai puțin cunoscute și urmărite, acestea din urmă ocupă, totuși, prin cele opt ocurențe pe care le-am identificat în presa din 1926, o perioadă considerabilă din timpul și activitatea tânărului Eliade, într-un an decisiv pentru parcursul său intelectual.

Articolele și recenziile de istorie a religiilor începuseră deja să își facă apariția în 1925, alături de texte de istoria științei, cunoscând apoi o adevărată explozie în anul care ne preocupă. În număr de 43[4], ele nu mai alternează cu scurte compilații entomologice despre obiceiurile furnicilor sau ale viespilor solitare. Noul domeniu de cercetare pare deplin asumat și doar articolele despre istoria științei, precum și cele despre actualitatea culturală și publicistica autohtonă, apărute în *Cuvântul*, sparg unitatea acestui corpus. În contextul cristalizării și delimitării unui nou domeniu de studiu, modelele și receptarea lor devin esențiale. Nu doar recenziile sau citările sunt importante pentru a discerne influențele

și jaloanele formării intelectuale a lui Mircea Eliade, ci și traducerile, forme de receptare în profunzime și în *translație* a unei alte gândiri și, *in extenso*, a unei alte culturi. Ele nu reprezintă doar gustul personal, ci și ceea ce viitorul istoric al religiilor considera necesar și demn a fi făcut cunoscut și chiar popularizat în propriul său spațiu cultural. Studiul insuficient al traducerilor, în general, și al traducerilor științifice, în particular, reprezintă o lacună epistemologică importantă în înțelegerea epocii, a enciclopediei colective (în sensul conturat de Umberto Eco) și a raporturilor față de culturile dominante ale perioadei. Prin „enciclopedie", Eco înțelegea un spațiu al cunoașterii împărtășite și al înțelegerii similare a semnelor; o bibliotecă virtuală ale cărei cărți cuprind întreaga cunoaștere a diferitelor epoci – dar nu într-o viețuire monadică, ci într-o conviețuire marcată de intertextualitate[5]. Ce citeau, ce autori cunoșteau, în original sau prin traducere, contemporanii lui Eliade în 1926? Nu poți înțelege producția culturală de la sfârșitul secolului al XIX-lea sau începutul secolului XX fără o reconstituire a lecturilor. Nu poți înțelege istoria locală a disciplinei numite istoria religiilor fără a reconstitui principalele modele difuzate prin traducere, recenzare, citare etc.[6]

În definitiv, *translatio studii* este mecanismul decisiv prin care s-a constituit civilizația medievală occidentală și, inevitabil, cea contemporană. Evul Mediu a fost o vastă întreprindere de traducere[7] și nu ar putea fi înțeles în afara acestui fenomen, pe deplin conștientizat, chiar dacă era permanent însoțit de adnotare, comentariu și interpolare. În chip similar, translatarea cunoașterii în sens invers față de cel medieval (de la Vest la Est, iar nu de la Est la Vest), reprezintă un proces pe care științele umane nu îl pot ocoli în încercarea lor de a analiza spațiul românesc din perioada interbelică, marcat la rândul său (păstrând proporțiile și toate diferențele evidente[8]), de un elan constructor și o forță de absorbție a influențelor străine, a modelelor și reperelor, remarcabilă.

Foarte devreme, încă din timpul ultimelor clase de liceu, Mircea Eliade a simțit nevoia de a racorda la contemporaneitate propria sa cultură, de a fi, în termenii lui Michel Espagne[9], unul dintre vectorii transferului realizat în plan științific între Europa Occidentală și România. În 1925-26, interesul său se îndrepta spre ceea ce constituia, atunci, avanpostul cercetărilor în domeniul istoriei științei și al istoriei religiilor din Italia și Franța. Traducerile pe care le vom contextualiza mai departe nu prezintă așadar un interes strict filologic, ci și unul de genetică intelectuală și transfer cultural. Trei istorici străini ai științei și ai religiilor par să constituie reperele esențiale ale lui Mircea Eliade în 1926: Aldo Mieli, Raffaele Pettazzoni și Sylvain Lévi.

Cât de îndreptățit este să vorbim însă despre transfer cultural în cazul traducerilor menționate? Michel Espagne asocia acest concept cu o formă de hibridizare și chiar metamorfoză a elementelor translatate în contact cu spațiul cultural care le găzduiește, ele suferind un amplu proces de resemnificare și adaptare[10]. În cazul lui Eliade, traducerile din 1926 au beneficiat de două paliere de manifestare: lansarea în masa necunoscută de cititori nespecializați ai revistei *Orizontul* a unor noțiuni și metode științifice, cu rezultate din păcate greu cuantificabile, și redactarea științifică proprie, în care sunt topite influențe, metodologii și stiluri diverse. Un exemplu de hibridizare, în cazul său, ar fi conviețuirea fără conflict a istoriei științei și a istoriei religiilor în paralel (articole distincte, dar contemporane) și în cadrul aceleași lucrări. De asemenea, impactul scrierilor lui Aldo Mieli în România în urma textelor de popularizare ale lui Eliade nu s-a limitat la un public nespecializat, trezind, de pildă, atenția lui Valeriu Bologa, profesor de istoria medicinei și farmaciei la Universitatea din Cluj și director fondator al Institutului de istoria medicinei, farmaciei și de folclor medical[11]. Chiar dacă nu asistăm la o prefacere radicală, similară celei cunoscute îndeobște de elementele literare și artistice, reconfigurarea și adaptarea există astfel și în cazul lui Eliade. Michel Espagne însuși afirma, de altfel, că analiza non-lingvistică a traducerilor constituie una dintre axele cercetării transferului cultural[12]. Contextul în care este implantată traducerea, comentariile specializate sau nespecializate cărora le dă naștere, editura / publicația în care apare, ilustrațiile care o însoțesc uneori reprezintă moduri de adaptare la noua cultură și de diferențiere față de textul-sursă[13]. Traducerea nu este un echivalent, nici chiar în cazul lucrărilor științifice, întreaga recuzită de elemente minore care o însoțesc fiind tot atâtea indicii ale receptării și transformării la contactul cu o altă gândire (cea a traducătorului) și o altă cultură.

Istoria științei: Aldo Mieli

În *Memorii*, Mircea Eliade îl menționează pe Aldo Mieli o singură dată, amintindu-și diversitatea și aplombul articolelor publicate în 1926 în *Cuvântul*: „Notițele și informațiile pentru pagina literară se deosebeau prin noutatea materialelor pe care le utilizam: citeam articole din «Bilychnis» sau «Archeion», revistă de istorie a științelor, pe care o conducea Aldo Mieli, recenzam «Buletinul» Academiei Române sau «Revista istorică» a lui Iorga, îl comemoram pe Victor Anestin"[14]. Fondată în 1919, revista condusă de Aldo Mieli este consemnată în *Memorii* cu numele său primit în 1927, „Archeion", până atunci purtând denumirea „Archivio di storia della scienza". Cu acest titlu apare, de altfel, în februarie 1926 în *Revista universitară*, într-o prezentare semnată M.E.:

> „Archivio di storia della scienza (an VI, No. 1, 2, 3). – E o publicație folositoare oricărui om de știință doritor să cunoască evoluția doctrinelor și ipotezelor explicative prin care a trecut civilizația omenească. Din nefericire, «Archivio di storia della scienza» – singura publicație europeană de acest fel – nu se găsește în bibliotecile noastre și prețul ei e prea ridicat (60 lire pe an) ca să îngăduie abonamente individuale"[15].

Admirația pentru Aldo Mieli transpare în nota subiectivă de la finalul articolului, care reține numărul impresionant de contribuții și erudiția acestuia: „Adevărata comoară ce se găsește în «Archivio di storia della scienza», e însă mulțimea cronicilor și comentariilor datorite profesorului *Aldo Mieli*, care a fundat și conduce în present revista. Tot ce se tipărește în Apus asupra istoriei științelor este discutat și criticat cu o

rară erudiție de Aldo Mieli"[16]. Entuziastul Eliade prezintă pe scurt și sumarul revistei din cele trei fascicule apărute în 1925, pe care o descoperise cu puțin timp înainte, cel mai probabil, conform lui Mac Linscott Ricketts, în ultimul an de liceu (1924-1925)[17]. În *Cuvântul înainte* al cărții *Făurari și alchimiști* (1956), indică el însuși 1925 ca anul în care istoricul italian a început să îi influențeze cercetările și să le ghideze[18]. Potrivit lui Ricketts, lecturile intense din perioada 1925-1927 despre istoria științei, chimie și alchimie, incluzând *Il Archivio / Archeion* și lucrările lui Aldo Mieli, au avut un rol hotărâtor, atât în plan imediat, cât și pe termen lung. În proximitatea temporală a lecturilor identificăm imediat influența acestora în articolul „Chimia în antichitate", apărut în *Orizontul*[19], urmat, într-o mică serie din *Ziarul științelor și călătoriilor*, de „Originile alchimiei"[20] și „Transmisiunea tehnicei greco-egiptene"[21]. Pe termen lung, potrivit lui Ricketts, ele reprezintă incipitul unui proces care se va finaliza un deceniu mai târziu cu volumele *Alchimia asiatică* (1935) și *Cosmologie și alchimie babiloniană* (1937)[22]. Interesul pentru domeniul explorat în postadolescență datorită lui Marcelin Berthelot, Sarton și Mieli se materializează și mai târziu în lucrarea publicată în limba franceză, *Făurari și alchimiști* (*Forgerons et alchimistes*, Flammarion, 1956), deja amintită.

Din februarie 1926, când *Il Archivio* este prezentat în *Revista universitară*, datează și prima scrisoare către Aldo Mieli: „Vă mulțumesc încă o dată pentru darul D-voastră și vă trimit cel de-al doilea număr din *Revista universitară*, unde se găsește o recenzie despre *Il Archivio*"[23]. Eliade se grăbea, așadar, să îi trimită lui Mieli, în aceeași lună, un exemplar al numărului în care popularizase revista italiană. Îl anunța, de asemenea, că îi va expedia *Foaia tinerimii*, cu un articol despre *Manualul de istoria științei*[24], și că al treilea număr al *Revistei universitare* va găzdui un eseu despre opera sa[25]. Într-adevăr, în secțiunea „Cronica" din martie 1926, Eliade va publica „Aldo Mieli: *Le scuole ionica, pythagorica ed eleata*" – cu mențiunea că textul nu este un eseu, ci o recenzie. Ceea ce îl cucerește în lucrarea istoricului italian, apărută în 1916, este încercarea originală (în viziunea sa) de a identifica, în cadrul unei ample istorii a gândirii științifice, spiritul reprezentativ al fiecărei epoci: „Autorul năzuiește să studieze *gândirea științifică* dela origini și până în secolul XVIII-lea; însă nu așa cum s'a făcut până acum – parțial și dezarticulat, – ci *organic*, privind cercetările și teoriile științifice nu atât ca contribuții personale, cât ca manifestări ale *spiritului* epocii în cari s-au elaborat"[26]. Pe lângă siguranța de sine și erudiția istoricului, recenzentul este atras de abordarea sintetică și stilul acestuia:

> „Fiecare *școală* e studiată într'un număr mai mic sau mai mare de paragrafe, după care urmează *apendicele*, *bibliografia* și *tabla pe materii*. Fiecare capitol poate, astfel, fi socotit ca o monografie de sine stătătoare. Apoi, însăși redactarea acestor capitole e o minune. Textul în sine e de o clasică simplicitate, nu se găsesc lungimi nefolositoare, nici abateri dela subiect, nici citații lungi cari ar fi rupt unitatea și ar fi făcut imposibilă *sinteza*"[27].

Caracterul de monografie de sine stătătoare al fiecărui capitol este poate ceea ce îl determină pe Mircea Eliade să traducă trei fragmente din primul volum al amplei istorii a lui Mieli, gândită în 20 de tomuri.

Tot în scrisoarea din februarie deja menționată, găsim limpede expus planul lui Eliade de a publica aceste traduceri în viitorul apropiat: „...vă anunț că pregătesc acum mai multe traduceri parțiale din același *Manual* și *Pagini di storie* (sic!) pentru o revistă de popularizare a științelor"[28]. Revista în cauză era *Orizontul*, publicație enciclopedică ilustrată aflată sub direcțiunea lui A.A. Luca, despre care Eliade și scrie, de altfel, în ianuarie 1926 în *Revista universitară*:

> „Acest domn ține cu tot dinadinsul să moară de foame: se îndeletnicește cu popularizarea științei și tălmăcirea filozofilor moraliști în românește. Neastâmpărat, neobosit, încăpățânat – nu se dă niciodată bătut: nu-și părăsește trudnica și prea puțin bănoasa meserie. [...] Noi, cei tineri, l-am cunoscut pe A.A. Luca încă din primele clase de liceu. L-am cunoscut prin numeroasele și admirabilele broșuri din biblioteca «Lumea», apoi cu «Convorbirile științifice și filozofice», «Orizontul», «Biblioteca Orizontul», «Revista ideilor»...".[29]

Înființată la București în 1921, citită de Eliade de foarte devreme, revista a început să îi găzduiască articolele în 1924. În 1926, îi va tipări cele 4 traduceri din Aldo Mieli: „Pitagora și pitagoricienii" („de prof. Aldo Mieli", nr. 12, 18 martie), „Doctrina pitagoriciană" („de Aldo Mieli", nr. 13, 25 martie), „Numerele în doctrina pitagoriciană" (nr. 15, 8 aprilie) și „Euclid" („prof. Aldo Mieli", nr. 26, 24 iunie). Dintre acestea, doar a doua, din 25 martie 1926, este semnată M.E., suficient însă pentru a determina și paternitatea celorlalte texte. Prezența acestei semnături, des folosită de Eliade în periodicele vremii, face și mai surprinzătoare absența textului pe care îl însoțește, precum și a celorlalte 3, din *Biobliografia* lui Mircea Handoca. Mac Linscott Ricketts consemnează existența celor 3 traduceri extrase din cartea lui Mieli, *Le Scuole Ionica, Pythagorica ed Eleata*, într-o notă de subsol din secțiunea „Viața de student, 1925-1926" a monografiei sale *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, fără însă a nota titlurile fragmentelor și datând greșit din 18 ianuarie prima traducere, apărută în realitate în 18 martie[30]. Al patrulea text tradus, „Euclid", nu este menționat.

„Pitagora și Pitagoricienii" (fig. 1), primul fragment amintit mai sus, nu este semnat, dar posedă o notă introductivă lămuritoare: „Profesorul italian Aldo Mieli e unul dintre cei mai savanți istorici ai științelor. A publicat studii asupra alchimiei, științei antice și medievale, un admirabil «Manual de istoria științei în vechime» (1925), precum și un voluminos volum asupra «Școalei Ionice, Pitagoriciene și Eleate»"[31]. Generos în descriere, Eliade situează pe primul loc, între lucrările acestuia, articolele care îl pasionează, personal, cel mai mult, anume cele despre istoria alchimiei. Fragmentul propus publicului este a doua secțiune din capitolul *La scuola pythagorica* al cărții lui Mieli[32]. Introductiv, textul nu conține informații sau analize esențiale, fiind mai degrabă o succintă prezentare a figurii lui Pitagora și a școlii sale. Alegerea lui Eliade este justificată, probabil, de natura publicației-gazdă – o revistă de popularizare, ale cărei articole nu aprofundează, ci survolează într-un mod accesibil

principalele axe ale unui domeniu științific.

Prezentarea realizată de Aldo Mieli este întemeiată pe vechi izvoare, fiind însoțită de o critică riguroasă a legendelor conturate în jurul personajului antic: „Scriitorii mai recenți, apoi, puseră stăpânire pe persoana lui Pitagora, țesând în juru'i fabulele cele mai disperate și extravagante, așa încât operele acestora – de pildă *viețile lui Pitagora* de *Porphyrios* și *Iamblich* (sic!) – nu merită decât puțină încredere și pot fi calificate, mai degrabă, romane istorice"[33]; „Mai există și alte legende, cari nu merită însă truda de a le cerceta"[34]. Aceste mici observații ne-au atras atenția întrucât am regăsit o atitudine critică similară în același an, în articolul lui Eliade „Orfeu și inițierea orfică" (*Adevărul literar și artistic*, 26 septembrie 1926), la adresa lui Édouard Schuré, cu trei ani înaintea publicării textului „Moartea unui mag" în *Cuvântul*: „Orfeu n'a fost numai decât o figură legendară. Orfeu a fost un profet și un magician, nu un «mare inițiat», după expresia lui Schuré, a cărui manieră poetică de a înțelege istoria religiilor nu trebuie, dealtfel confundată cu a noastră, întemeiată pe texte și pe cercetări științifice"[35]. Eliade se diferențiază net de abordarea poetică a istoriei religiilor, sortită inexactității, folosind, de pildă, în articolul său, scrierile lui Vittorio Macchioro, *Zagreus* și *Orfismo e Paolinismo*. Rigurozitatea științifică, fundamentarea analizei pe cercetări preexistente și izvoare sigure (prin urmare, un aparat critic bine pus la punct) constituie, în cazul operei lui Aldo Mieli, principalele atracții pentru istoricul religiilor aflat atunci în formare[36].

Al treilea subcapitol despre școala pitagoriciană al lucrării lui Mieli constituie materia următoarelor două articole de popularizare: prima parte din *Il fondamento mistico, etico, religioso, della confraternita pythagorica. Metempsicosi, teoria dei numeri, e tabelle di opposizioni*[37] primește în română titlul „Doctrina Pitagoriciană"[38], urmat de subtitlul tradus întocmai din italiană, pe când a doua este intitulată „Numerele în doctrina pitagoriciană"[39]. În cel dintâi text sunt expuse coordonatele mistice al școlii inițiate de Pitagora, influența misteriilor egiptene (și orientale), precum și cea indiană privind credința în transmigrație. Pasajul relevant, din punctul nostru de vedere, este cel care relevă deopotrivă punctele de ancraj și de disociere dintre Eliade și modelul său (italicele ne aparțin): „Credința religioasă în metempsihoză, cu toate că a fost baza fundamentală a pitagoricismului, ca *religie*, – nu a avut pe de altă parte influențe însemnate asupra celorlalte doctrine ce îmbrăcau caracter *științific*. Acestea însă, fură puternic influențate de așa numita «teorie a numerelor», pe care încerc s'o expun în puține cuvinte". În urma acestei afirmații, Mieli începe expunerea erudită a principalelor caracteristici ale teoriei numerelor, evitând orice imersare în problema influențelor religioase. Spre deosebire de istoricul științei, atent la granițele domeniului său, Eliade aduce laolaltă cele două discipline, pe care le frecventează cu asiduitate simultan în anii 1925-27, iar mai târziu le folosește rezultatele în cadrul aceluiași studii. „Numerele în doctrina pitagoriciană", a doua parte a subcapitolului, continuă prezentarea teoriei numerelor și schițează rolul elementelor din tabelele de opoziții. Aporturile originale ale pitagoricienilor ar fi fost atenția acordată contrariilor existente în numărul 2 și proprietățile extraordinare identificate în numărul 10, care a și dus, de altfel, la realizarea tabelelor cu 10 perechi de elemente. În ciuda opoziției, acestea, luate împreună, trebuiau să prezinte raporturi de afinitate, rezultat al misticismului „sectei" pitagoriciene (termen folosit de însuși Mieli), pentru care, conform autorului, numerele erau deopotrivă *esența* și *modelele* lucrurilor. Spre deosebire de primele două traduceri, a treia îi oferă, prin urmare, cititorului o incursiune specializată, deși sumară, în teoria numerelor, fără totuși a atinge complexitatea altor subcapitole din carte, pe care Eliade le evită, cel mai probabil, așa cum am sugerat deja, din rațiuni ce țin de natura revistei și publicul ei țintă.

A patra și ultima traducere[40] (fig. 2) din revista *Orizontul* reprezintă un scurt fragment extras din lucrarea *Manuale di storia della scienza* (1925)[41], fapt pe care Eliade omite de altfel să îl menționeze – doar în cazul primului text specificase sursa, anume *Le scuole ionica, pythagorica ed eleata.* O simplă prezentare, lipsită de analiză, a lui Euclid și a diferitelor scrieri care îi sunt atribuite, traducerea nu prezintă amploarea celorlalte nici ca aport informațional, nici ca explorare a moștenirii antice. Totuși, în ciuda dimensiunilor reduse și a aridității expozitive, aceasta pare să fie, dintre toate traducerile lui Eliade din Mieli pe care le-am identificat în presa timpului, singurul fragment inedit, neînregistrat, din câte se pare, în urma verificărilor pe care le-am întreprins, de exegeți.

Pettazzoni și revelația

Este neclar în ce an a avut loc primul contact al lui Mircea Eliade cu opera lui Raffaele Pettazzoni, mărturiile retrospective fiind contradictorii. În *Jurnal*, există 4 însemnări, făcute în 1949, 1959, 1960 și 1964, care plasează descoperirea lui Pettazzoni în 1925, respectiv 1924: „Îmi amintesc acele dimineți din 1925, când descoperisem *I Misteri* și mă lansam în istoria religiilor cu pasiunea și încrederea băiatului de 18 ani."[42] (10 februarie 1949); „I-am citit prima carte prin 1923-1924."[43] (12 septembrie 1959); „O după-amiază din 1924 (era ultimul meu an de liceu), descopăr, din întâmplare, acest titlu într-o revistă italiană : *I Misteri – Sagio di una teoria storico-religiosa* de R. Pettazzoni. Era anul când tocmai îl descoperisem pe Frazer. Am comandat imediat cartea lui R.P., am citit-o, tulburat, exaltat, nopțile, în mansarda mea"[44] (2 ianuarie 1960); „Iar în toamna lui 1924 am citit *I Misteri* a lui Raffaele Pettazzoni. Mai mult ca oricare carte, a fost hotărâtoare pentru vocația mea de istoric al religiilor. În mansarda din Strada Melodiei, în nopțile reci, umede, de noiembrie, cu cartea lui Pettazzoni în față, visam că voi dezlega într-o zi secretul pe care-l luase cu el în mormânt ultimul hierofant."[45] (3 februarie 1964). Urmărind succesiunea celorlalte articole despre cărți și autori descoperiți la vârsta de 18-19 ani, care apar la scurt timp după lectură (cazul lui Aldo Mieli este edificator), ținând cont și de apropierea temporală mai mare a însemnării din 1949 față de momentul amintit, pare plauzibil ca Eliade să fi intrat, așa cum susține Mac Linscott Ricketts[46], pentru prima dată în contact cu *I Misteri* în 1925. Istoricul Italian al științei, descoperit în 1925, este recenzat în martie 1926, iar Pettazzoni în februarie 1926 în *Revista*

universitară („Raffaele Pettazzoni: *I Misteri*")[47], fiind mai apoi prezentat amplu într-un articol din *Foaia tinerimii*[48]. Mai mult, atât corespondența cu Mieli, cât și cea cu Pettazzoni, încep în același an, 1926[49]. De ce ar fi așteptat tânărul Eliade aproape doi ani ca să îi scrie autorului italian, după impactul decisiv pe care acesta l-a avut asupra sa prin lucrarea *I Misteri*? Totul concură în a sugera că anul descoperirii este într-adevăr 1925, așa cum apare în însemnarea din jurnal făcută în februarie 1949.

În momentul în care Eliade îi descoperă opera, Raffaele Pettazzoni preda la Universitatea din Roma, unde fusese înființată, în 1923, prima catedră italiană permanentă de istorie a religiilor[50]. Existase totuși un precedent mai vechi: o catedră cu această denumire apăruse la aceeași universitate în 1886, fiind ocupată de profesorul Baldassare Labanca. După doar doi ani, însă, chiar la cererea sa, denumirea a fost schimbată din „istoria religiilor" în „istoria creștinismului"[51]. De asemenea, după ce Parlamentul italian desființase facultățile de teologie de pe teritoriul regatului, o catedră de istorie a Bisericii fusese fondată în 1873 la Universitatea din Napoli[52]. Odată cu moartea lui Baldassare Labanca și a lui Raffaele Mariano (al doilea titular, după Filippo Abignente, al catedrei din Napoli), a venit vremea unei alte generații să se afirme și să pună bazele unei ample și complexe discipline, ce nu se afirmase încă plenar. Astfel, începând cu 1913, Raffaele Pettazzoni devine lector de istorie a religiilor la Universitatea din Bologna. Acesta publicase deja o serie de studii, prin care nu doar explorase teritoriul diverselor religii ale lumii (din Japonia, Australia, Sardinia, Africa etc.[53]), ci se și aplecase asupra circumscrierii propriei sale discipline, într-un dens exercițiu metadiscursiv: pe lângă volumul *La religione primitiva in Sardegna* (1912), Pettazzoni scrisese articolul *La scienza delle religioni e il suo metodo* (1913), urmat apoi de *La storia del cristianesimo e la storia delle religioni* (1914)[54]. Acestora li se alătură, câțiva ani mai târziu, volumele *La religioni nella Grecia antica fino ad Alessandro* (1921) și *Dio. Formazione e sviluppo del monoteismo nella storia delle religioni* (1922). Obținerea catedrei permanente de istorie a religiilor în 1923[55] reprezintă, astfel, o primă victorie semnificativă a parcursului său științific. În *I Misteri*, apărută la scurt timp după, Pettazzoni își detaliază și exemplifică metoda comparatistă, fondată pe ipoteza existenței unei gândiri mitice și a unor nevoi fundamentale comune ale spiritului uman care pot da naștere unor fenomene religioase similare, în afara unor raporturi directe de influență (în cazul volumului în cauză, misteriilor din Antichitate).

În cronica din *Revista universitară*, deja menționată, Eliade apreciază modul exhaustiv în care Pettazzoni reușește să lămurească teza lucrării sale:

> „Ipoteza pe care o dă Pettazzoni misterelor nu e pe de-a-ntregul originală, însă e definitiv pusă la punct. O observație mai atentă a riturilor misterice convinge că între toate misterele antice există mari asemănări, atât ca concepții cât și ca formă. Lucrul acesta nu se datorește însă – după afirmarea lui Pettazzoni – unor influențe reciproce a misterelor, ci faptului că toate sunt produsele aceloraș cauze exercitate asupra unor materiale identice (sufletele omenești)".

Ideea cauzelor comune care determină fenomene religioase echivalente (fără ca acestea să se afle în contact) îl atrage pe Eliade și îl va urmări în propriile sale lucrări, în care rareori avem de-a face cu analiza unor relații de influență. Nu acestea predomină, ci încercarea de a pătrunde în universul mental al omului religios și de a releva reacțiile similare ale gândirii mitice în fața unor nevoi și cerințe comune[56].

Prima scrisoare adresată lui Pettazzoni este datată de Natale Spineto ca fiind scrisă în ianuarie-februarie 1926, după ce Eliade redactase recenzia din *Revista universitară*: „...le véritable but de cette lettre est autre. Vous recevrez sous peu le deuxième numéro de la Revue Universitaire dans laquelle se trouve une recension sur *I Misteri*. Dans un prochain numéro de la Revue, je publierai une étude sur toute votre œuvre dans la nouvelle rubrique Figures de l'Université"[57]. Studiul despre opera istoricului italian al religiilor, după cum am specificat deja, nu va mai apărea în *Revista universitară*, ci în *Foaia tinerimii*, câteva luni mai târziu. Mai interesant, pentru articolul de față, este răspunsul pe care l-a primit:

> „Je vous envoie en même temps quelques-uns de mes écrits, entre autres mon Discours inaugural [...] à l'Université de Rome où j'enseigne maintenant depuis deux ans après avoir passé par l'Université de Bologne. Je vous envoie aussi un de mes articles sur le Monothéisme, publié en français. [...] Ces deux écrits, à savoir la «Formazione e carattere della Storia delle Religioni» et «La Formation du Monothéisme», peuvent intéresser, je crois, un grand nombre de personnes, au-delà du cercle des spécialistes. Je serais bien content si vous pouviez publier en traduction roumaine (quelque chose d'analogue est en train de se réaliser en polonais)"[58].

Ideea traducerii unor lucrări de Pettazzoni în limba română nu îi aparține așadar lui Eliade, ci însuși istoricului italian, fiindu-i indicate chiar titlurile operelor. Pentru a iniția o colaborare cu acesta, Eliade acceptă, întărindu-și adeziunea prin afirmația că difuzarea scrierilor lui Pettazzoni în România reprezintă pentru el o datorie[59]. Iată-l așadar făcând din rolul său de vector al transferului cultural de ordin științific nu doar un fapt asumat, ci și o obligație morală, născută din solidarizarea cu noua disciplină pe care o descoperise.

Traduceri ale scrierilor lui Raffaele Pettazzoni apăruseră deja în 1913: studiul metodologic „La scienza delle religioni e il suo metodo", din numărul 7 al publicației *Scientia*, fusese tradus în franceză (de J. Rouquet) și în polonă (de Helena Stirling) în același an[60]. La acestea se adăugase în 1914 traducerea în franceză a articolului „Storia del cristianesimo e storia delle religioni" (*Scientia*, nr. 8, 88-100)[61], iar în 1926 cea în polonă a textului „Svolgimento e carattere della Storia delle Religion"[62], menționată în scrisoarea către Eliade. Aflat, așa cum am specificat, în imediata proximitate a obținerii catedrei permanente de istorie a religiilor de la Universitatea din Roma, într-un moment de apogeu al carierei sale științifice, nu este de mirare faptul că Pettazzoni năzuia să își răspândească opera pe cât mai multe meridiane. Rugămintea de a fi tradus de către corespondentul său în limba română se înscrie în acest context,

al unor antecedente traductive și al succeselor universitare.

Într-o altă scrisoare, la rândul ei nedatată, dar redactată, conform lui Spineto, înainte de 13 mai 1926, Eliade îi aduce la cunoștință lui Raffaele Pettazzoni că traducerea studiului *La Formation du Monothéisme* va fi publicată în 4 părți[63]. În realitate, așa cum semnalează și Spineto în notele din volumul de corespondență *L'Histoire des religions a-t-elle un sens?*, studiul lui Pettazzoni a apărut în 3 părți: „Originea și formația monoteismului"[64] (fig. 3), „Adevăratul monoteism"[65] și „A existat un monoteism primordial?[66]". În cazul ultimului articol, Natale Spineto integrează eronat în titlu denumirea rubricii – „Originea și formația monoteismului", rubrică efemeră, apare doar de două ori, însoțind, cu un corp de literă redus și subliniat, al doilea și al treilea fragment tradus de Mircea Eliade. Aș remarca, cu această ocazie, și greșeala de redactare (de data aceasta în revista *Orizontul*) din prenumele istoricului italian, care poate fi însă pusă pe seama tipografilor: „Raffaelle", în locul lui „Raffaele", scris corect abia odată cu ultimul fragment publicat.

În prezentarea generală intitulată simplu „Raffaele Pettazzoni" din *Foaia tinerimii* (15 mai 1926), după un survol al disciplinei istoriei religiilor și al importanței istoricului italian, Mircea Eliade se oprește timp de câteva rânduri și asupra broșurii *Formația monoteismului*, pe care tocmai o tradusese:

> „În acest articol nu putem întârzia prea mult asupra unor chestiuni în cercetarea cărora savantul italian a adus atâtea puncte noui de vedere; ele ar eși din cadrul revistei de față. Putem totuș afirma că Pettazzoni are o foarte frumoasă explicare a *monoteismului*, socotit nu ca o treaptă ultimă în cursul unei lente *evoluții* religioase, ci ca o *revoluție*, ca o negare fanatică a tuturor zeilor în pofida unui singur (vezi opera lui monumentală: *Dio: Formazione et sviluppo del monoteismo nella storia delle religione* din care nu a apărut decât primul volum[67]: *L'Essere celeste neile credenze dei popoli primitive*, Roma, 1922, XXIII+396 pag., – precum și conferința *La formation du Monothéisme* apărută în *Revue d'histoire* (sic!) *des religions*, 1923)"[68].

Într-adevăr, Raffaele Pettazzoni reconsidera teoria celor trei etape ale evoluției religioase – animismul, politeismul și monoteismul – schițată de Auguste Comte și definitivată, în viziunea sa, de Edward Tylor[69]. El respingea ipoteza unei transformări firești a politeismului în monoteism, afirmând că trecerea de la un tip de religie la celălalt nu se poate face decât prin negare, altfel spus prin revoluție. Din punctul său de vedere, teoria lui Comte, dezvoltată de Tylor, nu putea explica decât monoteismele relative și imperfecte, care nu presupun, asemenea iudaismului, creștinismului și islamului, o negare explicită a existenței altor zei[70]. Însă relevantă pentru influența sa asupra lui Eliade nu este nici această ipoteză a revoluției negatoare, nici cea a naturii inițial uranice a tuturor zeilor unici din religiile monoteiste, ci polemica pe care Pettazzoni o inițiază cu reprezentantul metodei istorico-culturale, Wilhelm Schmidt, care ajunsese, în urma studierii populațiilor primitive, la concluzia existenței unui monoteism primordial[71]. Cu această ocazie, Pettazzoni își descrie clar, din rațiuni de diferențiere, metoda, pe care o numește „integrală", aceasta fiind o îmbinare a rezultatelor etnologiei cu istoria religiilor, la care se adaugă ideea unor constante psihologice ale gândirii mitice: „Cette méthode, on pourrait l'appeler intégrale, en tant qu'elle est fondée, plus que sur le simple rapprochement, sur l'intégration réciproque des deux domaines de l'ethnologie religieuse et de l'histoire religieuse, dont la séparation absolue ne peut qu'engendrer, à mon avis, un dualisme dangereux pour la science"[72]; „Le procès «psychologique» de la personnification qui appartient en propre à la pensée mythique, qui la caractérise vis-à-vis de la pensée logique, ne peut être qu'un seul et toujours le même"[73]. Eliade va prelua abordarea dublă a lui Pettazzoni, folosind etnologia religioasă și istoria religiilor în lucrările sale și încercând să releve, permanent, constantele atitudinii și gândirii mitice.

Deși nu publică a patra parte a *Formării monoteismului*, în care se desfășoară polemica cu W. Schmidt și este expusă noua metodă „integrală", Eliade pare să fi fost influențat decisiv, așadar, după *I Misteri*, tocmai de această secțiune. Nu am descoperit motivul reducerii celor patru părți inițiale anunțate în scrisoarea către Pettazzoni la trei, însă năzuința lui Eliade de a tipări în întregime articolul despre monoteism, alături de *Svolgimento e carattere della storia delle religioni*, subzistă, așa cum reiese dintr-o altă epistolă: „J'ai terminé la traduction complète de vos deux brochures: «La Formation du Monothéisme» et «Svolgimeto e carattere della storia delle religioni». Je cherche maintenant de les publier ensemble, précédés d'une étude introductive sur votre œuvre. Mais je n'espère pas de trouver immédiatement un éditeur, parce que – chez nous – on n'accepte pendant l'été aucuns travaux d'imprimation (sic!)"[74]. Din nefericire, proiectul editorial nu s-a materializat, însă analiza manuscriselor traducerii complete, precum și a unor eventuale note și observații ale lui Mircea Eliade (toate în prezent incerte și inaccesibile, din cauza inexistenței unui fond public de arhive care să recupereze scrierile de tinerețe) ar ajuta înțelegerea etapelor și nuanțelor receptării și asimilării lui Pettazzoni.

Formați, ambii, în țările lor de origine, într-un context științific în care istoria religiilor nu se afirmase încă plenar (în România mult mai puțin decât în Italia, unde totuși o catedră permanentă de istorie a religiilor fusese înființată în 1923), atât Raffaele Pettazzoni, cât și Mircea Eliade au acționat, conform lui Eugen Ciurtin, în chip de fondatori sau cel puțin consolidatori și apărători ai disciplinei[75]. Am putea chiar susține că, în 1926, grație transferului cultural, Pettazzoni a devenit, prin translatare, o figură tutelară a istoriei religiilor nu doar în propria sa țară, ci și în cea gazdă, găsind de altfel în traducătorul său și un discipol, după cum o dovedesc ampla lor corespondență și afirmațiile ulterioare ale lui Eliade[76].

India brahmanică

La fel ca „Euclid" (fragmentul extras din *Manualul* lui Mieli), „Civilizația brahmanică"[77] (fig. 4), secțiune din *L'Inde et le monde*, nu este amintit în principalele monografii despre

Mircea Eliade. Singura traducere din Lévi semnalată într-o lucrare științifică, pe care am putut-o identifica, este „Rabindranath Tagore la Santiniketan. Impresii", publicată în *Universul literar* cu ocazia vizitei lui Tagore la București în 1926[78]. Devansând cu aproape 5 luni acest text, considerat până acum singura traducere din Sylvain Lévi, „Civilizația brahmanică" pare să fie, de fapt, prima transpunere a unui text scris de indianistul francez în limba română. Descoperire cu atât mai importantă, dacă este într-adevăr corectă, cu cât Mircea Eliade ar deveni astfel primul traducător și vector de transfer cultural pentru trei istorici ai științei și religiilor capitali de la începutul secolului XX.

Apărută în 1926, *L'Inde et le monde*[79] de Sylvain Lévi este recenzată doar câteva luni mai târziu de Eliade în *Pasul vremii*[80]. Deși timpul scurs între lectură și recenzare este mult mai scurt față de volumele lui Mieli și Pettazzoni, lucrarea nu va fi receptată cu un entuziasm egal. Pentru tânărul de atunci, istoricul italian și cel francez propuneau două moduri de gândire foarte diferite. În cazul celui dintâi, în *I Misteri*, care e o adevărată revelație pentru Eliade, după cum mărturisește el însuși, avem ipoteza, deja amintită, a cauzelor identice capabile să determine fenomene religioase similare. Ea va fi preluată de Eliade, aproape imediat, în scrierile sale (chiar dacă fără citare), de pildă în seria de articole despre potop din 1926 (apărută în *Orizontul*), seria despre misterii (*Orizontul* și *Adevărul literar și artistic*), dar și în volume, fie că vorbim despre *Sacrul și profanul* sau despre *Făurari și alchimiști* (exemple luate la întâmplare).

Sylvain Lévi era, în schimb, un avid cercetător al influențelor – în *L'Inde et le monde*, dar și în alte lucrări, cum ar fi debutul său, *Le Théâtre indien*[81], el urmărește cu acribie *traiectoria* transferului religios și cultural, având o preferință pentru formele de hibridizare. În *L'Inde et le monde*, Lévi retrasează difuzarea buddhismului spre Europa și Extremul Orient, fiind atent inclusiv la amplele procese de traducere a textelor sacre și la variate tipuri de documente[82]. Epigrafist, geograf, etnograf, filosof, filolog, istoric, stăpânind ebraica, greaca veche, latina, sanscrita, limba pali, avestica, tibetana, chineza, japoneza etc., Sylvain Lévi s-a consacrat studiilor de graniță sau liminare („études des confins", cum le numește Lyne Bansat-Boudon)[83], aflate la intersecția dintre două culturi sau civilizații (studii indo-grecești, sino-indiene, indo-nepaleze, indo-scite etc.), urmărind permanent zonele lor de contact și jocul specular al înrâuririlor[84]. Acest accent dominant pus sensibil altfel în abordarea istoriei religiilor, explică, din punctul meu de vedere, de ce recenzia lui Eliade este mai temperată și de ce nu a fost urmată de un articol amplu de popularizare sau de antamarea unei corespondențe, cum s-a întâmplat în cazul lui Aldo Mieli și al lui Raffaele Pettazzoni. Observațiile apreciative nu lipsesc însă nici din acest text: „Venită într-un timp când Orientul atrage privirile tuturor, interesează și pricinuește nesfârșite discuții, cartea e cu atât mai prețioasă cu cât Silvain Lévy (sic!) e recunoscut ca un desăvârșit specialist în literatura sanscrită. Un specialist care poate privi și în alte domenii și care știe să se apropie de problemele generale cu o erudiție vastă, dar ascunsă, călăuzită numai de spiritul critic și puterea de generalizare"[85]. Deși îi redactează greșit numele de-a lungul întregului articol (fapt care nu mai poate fi pus pe seama zețarilor, ca în cazul „Raffaelle" vs. „Raffaele", observat mai sus), Eliade receptează admirativ îndeosebi spiritul critic echilibrat al indianistului, care nu împărtășește elanurile subiective ale altor colegi de breaslă „orientaliști"[86].

Atent la realizarea eșafodajului teoretic al lucrării sale, Sylvain Lévi încearcă să dea, încă din primele pagini, o definiție a civilizației, evidențiind apoi deopotrivă caracterul excepțional și deloc excepțional al Indiei – excepțional, pentru că nu există o națiune indiană, un singur centru al acesteia, care să funcționeze asemenea unei inimi (ca Atena sau Roma), ci o mulțime de grupuri etnice și lingvistice, aproape lipsite de conștientizarea propriei lor istorii; deloc excepțional, pentru că, în ciuda aparenței monadice și a respingerii declarative a „străinului", India s-a deschis lumii prin apariția buddhismului, pe care, de altfel, l-a și uitat, redescoperindu-l datorită textelor buddhiste extra-indiene[87]. În capitolul „Humanisme bouddhique", Sylvain Lévi expune în cele din urmă ideea fundamentală a cărții sale, anume faptul că fiecare mare religie generează propriul său tip de civilizație, putându-se astfel vorbi despre o civilizație creștină, musulmană, precum și de două civilizații originar indiene, cea dominantă, închisă – brahmanică; și cea deschisă, internațională și ajunsă minoritară în propria sa țară de origine – buddhistă[88]. În cazul celei din urmă, autorul urmărește cu atenție principalele traiectorii de răspândire în Asia, atât spre Vest (prin contactul cu civilizația iraniană și cea a Greciei antice, studiat deja încă din primul său volum, *Le Théâtre indien*), cât și spre Est (China, Japonia, Indochina)[89].

L'Inde et le monde nu este însă doar o carte de popularizare, menită să expună amplu și accesibil dubletul civilizațional indian (ideea unei unități sociologice a Indiei definite de combinația dintre brahmanism și buddhism era împărtășită de indianiștii occidentali încă de pe vremea lui Eugène Burnouf[90]), ci și o pledoarie. În 1926, Sylvain Lévi năzuia să înființeze în Franța, în cadrul Facultății de Litere a Universității din Paris, un Institut de civilizație indiană. În acest scop, înainta, în 25 martie 1926, o cerere lui Ferdinand Brunot, rectorul universității, în care își afirma dorința de a regrupa în jurul indianismului o serie de studii conexe, privind islamismul indian, expansiunea buddhismului în Tibet, Indochina, China, Iran etc.[91]. Anunțat, printr-o scrisoare din 23 iulie același an, că Ministrul Instrucțiunii Publice dorește explicații suplimentare privind necesitatea înființării acestui institut, Lévi reia, rezumate radical, principalele idei din *L'Inde et le monde*, anume caracterul vast și eteroclit al civilizației indiene, care nu presupune doar dimensiunea sa brahmanică, ci și buddhismul, iradierea acestuia în Asia, influențele Islamului, ale Persiei și chiar ale Europei Occidentale:

> „La civilisation indienne est la civilisation qui s'est produite et s'est développée au cours des siècles sur le sol de l'Inde et qui de l'Inde même s'est étendue par expansion sur une grande partie de l'Asie: Iran, Asie centrale, Tibet, Chine et ses

annexes, Indochine, Indonésie. Cette civilisation a d'autre part absorbé des éléments nombreux qu'elle a assimilé à des degrés divers: malayo-polynésiens, dravidiens, iraniens, européens – et spécialement britanniques –, et surtout perso-arabes par les conquêtes de l'Islam"[92].

Lucrarea sa de popularizare a complexității sociologice, religioase și istorice a Indiei și a iradierilor sale asiatice nu este publicată astfel întâmplător, fiind menită să susțină, dincolo de cererile oficiale, demersul înființării Institutului de civilizație indiană.

Faptul că Eliade alege să traducă pentru revista *Orizontul* capitolul „Civilizația brahmanică" nu pare să fie nici el incidental, în condițiile în care studiile sale se vor concentra curând, dar și mai târziu, cu precădere asupra Indiei brahmanice, nu asupra genezei buddhismului și răspândirii sale pe întregul continent asiatic. Atât caracterul accesibil al volumului, cât și descoperirea treptată a Indiei de către Eliade la acea dată concură, cel mai probabil, la luarea deciziei de a traduce acest fragment.

*

Diferența specifică transferului cultural se naște, în cazul traducerilor analizate în acest articol, încă din momentul selecției fragmentelor. De fiecare dată, alegerea reflectă preocupările traducătorului din anii 1925-26, astfel încât ceea ce ajunge la publicul larg interesat de știință (cititorii revistei *Orizontul*) sau la persoanele specializate este un Aldo Mieli, Raffaele Pettazzoni sau Sylvain Lévi filtrat de intelectul lui Mircea Eliade. Ceea ce el alege să transpună e, desigur, determinat și de natura revistei sau de spațiul care îi este alocat, dar avem de-a face, în primul rând, cu fragmente din operele în care traducătorul s-a regăsit cel mai fidel. Eliade nu doar translatează autori marcanți ai istoriei științei și istoriei religiilor, ci se proiectează pe el însuși, interstițial, în textele lor, consolidând un raport de maestru-discipol și statutul său de aspirant – scrierile acestora reprezentând în același timp un model și o prefigurare a viitoarelor studii la care Eliade începe să viseze în mansarda sa în 1925-26. Cele opt traduceri ne livrează așadar mostre din cele mai importante opere ale istoricilor respectivi, precum și ipostazele schimbătoare, aflate în plin proces germinativ, ale traducătorului însuși.

Contextul în care apar aceste traduceri este la rândul său relevant și sursă a diferențierii caracteristice transferului cultural. Mai întâi, revista de popularizare în care sunt publicate ne relevă natura și amploarea aspirației de vector științific pe care Eliade și-o asumă, precum și caracterul precar al disciplinei istoriei religiilor în România acelei perioade, în care demersul traductiv nu se manifestă într-o revistă de specialitate, în rândul unor cercetători, ci într-o publicație de popularizare a științei, la inițiativa unui elev de liceu. Contextul mai larg, al precarității disciplinei, le conferă acestor traduceri și aura unor acte fondatoare sau consolidatoare. De altfel, în scrisorile sale către Pettazzoni, Eliade își expunea intențiile de a fonda o asociație universitară pentru studiul religiilor și o bibliotecă de istorie și filosofie a religiilor. Traducerile pot fi văzute, astfel, ca acte întemeietoare simbolice, echivalente, la nivel discursiv, proiectelor sale instituționale și menite să le susțină.

În chip curios, elanul traductiv *fondator* nu a depășit perioada *începuturilor personale*, marcate de descoperirea istoriei științei și istoriei religiilor în anii 1925-26. Funcția de vector al transferului științific va fi continuată prin recenzii, prezentări ale principalelor reviste specializate, precum și prin citarea autorilor reprezentativi în propriile sale articole. Odată puse bazele (prin traducere), venise vremea propriilor sale construcții intelectuale.

15 iulie 1926, nr. 29, 340.

Note:

1. Mircea Handoca, *Mircea Eliade. Biobliografie*, vol. I (București: Editura Jurnalul Literar, 1997), 254. Nici în *Addenda* volumului III al *Biobibliografiei* (1999) nu sunt menționate alte traduceri în afara celor amintite.
2. Giovanni Papini, „Ziua neînapoiată", trad. Mircea Eliade, *Adevărul literar și artistic*, an VI, nr. 291 (4 iulie 1926): 4.
3. Giovanni Papini, „Omul care s'a pierdut pe sine", *Gazeta de duminică*, an II, nr. 23 (11 aprilie 1926): 6.
4. Am inclus în această numărătoare cele două articole despre literatura indiană și egipteană: „Din literatura indiană: Bhâmini-Vilasa", *Știu-tot*, nr. 15-16 (ianuarie-februarie 1926): 4-5 și „Literatura celui mai religios norod de pe fața pământului. Obiceiuri, mondanități, inspirații și poezie", *Lumea*, nr. 50 (14 martie 1926): 11-12.
5. Umberto Eco, *Six walks in the fictional wood* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1994), 90-91.
6. Cu precădere în plan literar, un început în această direcție de cercetare este volumul Maria Sass, Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga (eds.), *The Culture of Translation in Romania* (Berlin etc.: Peter Lang, 2018). Aș aminti, pentru spațiul românesc, articolele lui Ștefan Baghiu despre traducerile din secolul al XIX-lea și din perioada comunistă, cum ar fi „Translations of Novels in the Romanian Culture during the Long Nineteenth Century (1794-1914): A Quantitative Perspective", *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory*, nr. 2 (2020): 87-106 și „Translating Novels in Romania: the Age of Socialist Realism. From an Ideological Center to Geographical Margins", *Studia Universitatis Babes-Bolyai – Philologia*, nr. 1 (2016): 5-18. Nu am întâlnit un efort similar în cazul traducerilor de texte din domeniul științelor umane, în special al istoriei religiilor.
7. Michel Zink, „Préface", *Transmédie. Translations médiévales: cinq siècles de traductions en français au Moyen Âge (XIe-XVe siècles). Étude et Répertoire*, éd. C. Galderisi, vol. I (Turnhout: Brepols, 2011), 9-11; 9: „le Moyen Âge tout entier est une vaste entreprise de traduction".
8. Cum ar fi subsumarea procesului de *translatio studii* celui de *translatio imperii*, transferul de putere, încă din secolul al IX-lea, v. Giacinto

Spinosa, „*Translatio studiorum* through philosophical terminology", in *Translatio Studiorum: Ancient, Medieval and Modern Bearers of Intellectual History*, ed. Marco Sgarbi (Leiden-Boston: Brill, 2012), 74. Ideea de *translatio studii* asociată transferului de putere există deja la Boethius, pentru care procesul de translatare presupunea nu doar traducerea textului, ci și comentariu detaliat și clarificare a operelor vechilor maeștri. (75).

9. M**ichel** Espagne, „La notion de transfert culturel", *Revue Sciences / Lettres* [Online], nr. 1, 2013, consultat în 4 iulie 2021. URL: http://journals.openedition.org/rsl/219; DOI: https://doi.org/10.4000/rsl.219: „Tous les groupes sociaux susceptibles de passer d'un espace national ou linguistique ethnique ou religieux à l'autre peuvent être vecteurs de transferts culturels. Les commerçants transportant des marchandises ont toujours véhiculé également des représentations ou des savoirs. Les traducteurs, les enseignants spécialistes d'une aire culturelle étrangère, les émigrés politiques, économiques ou religieux, les artistes répondant à des commandes, les mercenaires, constituent autant de vecteurs de transferts, et il convient de tenir compte de leurs différentes médiations." Michel Espagne a urmărit, de altfel, în lucrările sale, transferurile culturale franco-germane în domeniul științelor umane și sociale, inclusiv al indianisticii. V. *Les transferts culturels franco-allemands*, (PUF : Paris, 1999). A coordonat de asemenea volume de studii care abordează indianistica franceză și germană, a se vedea, de pildă, studiul lui Catherine Fhima și Roland Lardinois, „Sylvain Lévi passeur d'Orients : autorité savante et conscience morale" din *Passeurs d'Orient. Les Juifs et l'orientalisme*, dir. Michel Espagne, Perrine Simon-Nahum, (Editions de l'Eclat: Paris, 2013), 163-184.
10. *Ibid.*
11. v. *Mircea Eliade și corespondenții săi*, vol. I (București: Minerva, 1993) și Mircea Eliade, *Europa, Asia, America*, vol. I (București: Humanitas, 1999).
12. Espagne, „La notion de transfert culturel": „l'analyse non linguistique du phénomène des traductions est un des axes de la recherche sur les transferts culturels".
13. *Ibid.*: „Il suffit de mettre en regard une édition d'un roman dans une langue quelconque et sa traduction dans une autre langue, d'observer le discours d'accompagnement des quatrièmes de couverture, les illustrations, les formats, l'effet de contexte des séries et même la typographie, pour voir qu'une traduction n'est en aucun cas un équivalent."
14. Mircea Eliade, *Memorii (1907-1960)* (București: Humanitas, 1997), 122.
15. Mircea Eliade, „Archivio di storia della scienza", *Revista universitară*, nr. 2 (1926): 72.
16. *Ibid.*, 73.
17. Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, trad. Virginia Stănescu, vol. I (București: Criterion, 2004), 140: „El descoperise – probabil în ultimul an de liceu – periodicul săptămânal italienesc despre istoria științei *Archeion, Archivio di storia della scienza* și a început să corespondeze cu directorul acestuia la Roma, profesorul Aldo Mieli".
18. Mircea Eliade, *Cuvânt înainte*, *Făurari și alchimiști*, trad. Maria și Cezar Ivănescu (București: Humanitas, 2008), 13-14: „Am dedicat acest studiu memoriei celor trei mari istorici ai științei: Sir Praphulla Chandra Ray, Edmund von Lippmann și Aldo Mieli care, între 1925 și 1932, ne-au încurajat și ne-au călăuzit cercetările."
19. Mircea Eliade, „Chimia în antichitate", *Orizontul*, nr. 28 (9 iulie 1925): 326; reprodus în *Ziarul științelor și călătoriilor*, nr. 31, (28 iulie 1925): 493-495.
20. Mircea Eliade, „Originile alchimiei", *Ziarul științelor și călătoriilor*, nr. 32 (4 august 1925): 516-518.
21. Mircea Eliade, „Transmisiunea tehnicei greco-egiptene", *Ziarul științelor și călătoriilor*, nr. 33 (11 august 1925): 529-530.
22. Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, 139: „...ramura științei care îl interesa mai mult pe Eliade acum era chimia sau mai degrabă presupusul său precedent, alchimia; și, ca și o extindere a acestui interes Eliade a devenit intrigat de întreaga istorie a științei. Deși el nu menționează aceasta în *Autobiografia* sa, Eliade a dedicat un considerabil timp și efort istoriei științei în decada începând aproximativ în 1926 în cărțile sale ulterioare despre alchimie și metalurgie care au apărut la sfârșitul acestei perioade sunt rezultate mult mai semnificative ale interesului și eforturilor sale".
23. Mircea Eliade, *Europa, Asia, America*, vol. II (București: Humanitas, 2004), 314.
24. Mircea Eliade, „O nouă istorie a științei. Cartea lui Aldo Mieli", *Foaia tinerimii*, nr. 6 (15 martie 1926): 91. Semnat M.E.
25. Eliade, *Europa, Asia, America*, vol. II, 314: „Peste câteva zile, veți primi *Foaia tinerimii*, cu un amplu articol despre *Manualul* D-voastră. Și în cel de-al treilea număr al *Revistei universitare* va figura un eseu despre opera D-voastră."
26. Mircea Eliade, „Aldo Mieli: Le scuole ionica, pythagorica ed eleata", *Revista universitară*, nr. 3 (martie 1926): 107. Semnat M.E.
27. *Ibid*., 108.
28. Eliade, *Europa, Asia, America*, vol. II, 314.
29. Mircea Eliade, „A.A. Luca", *Revista universitară*, nr. 1 (1926): 28-29. Secțiunea „Cronica", semnat M.E.
30. Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, vol. I, 140 și 144.
31. Aldo Mieli, „Pitagora și pitagoricienii", trad. Mircea Eliade, *Orizont*, nr. 12 (18 martie 1926): 134.
32. Aldo Mieli, *Le Scuole ionica, pythagorica ed eleate (I Prearistotelici)* (Firenze: Libreria della voce, 1916), 214-223. Nesemnat.
33. Aldo Mieli, „Pitagora și pitagoricienii", 134.
34. *Ibid.*
35. Mircea Eliade, „Orfeu și inițierea orfică", *Adevărul literar și artistic*, nr. 303 (1926): 3. Semnat Mircea Eliad.
36. Eliade, „Aldo Mieli: *Le scuole ionica, pythagorica ed eleata*", 108. În recenzia din februarie 1926, Eliade scria: „...cartea lui Mieli e una din cele mai erudite publicate până în present asupra filozofiei grecești arhaice. Paginile sunt încărcate cu note, cu comentarii, cu citații, - cari

dovedesc nesfârșite și enciclopedice cunoștințe din partea autorului."

37. Mieli, *Le Scuole ionica, pythagorica ed eleata*, 225-231 (fragmentul „Doctrina Pitagoriciană"); 231-235 („Numerele în doctrina pitagoriciană").
38. Aldo Mieli, „Doctrina pitagoriciană", trad. Mircea Eliade, *Orizontul*, nr. 13 (25 martie 1926): 155. Semnat M.E.
39. Aldo Mieli, „Numerele în doctrina pitagoriciană", trad. Mircea Eliade, *Orizontul*, nr. 15 (8 aprilie 1926): 175. Nesemnat.
40. Aldo Mieli, „Euclid", trad. Mircea Eliade, *Orizontul*, nr. 26 (24 iunie 1926): 307. Nesemnat.
41. Aldo Mieli, *Manuale di storia della scienza* (Roma: Casa editrice Leonardo da Vinci, 1925), 108.
42. Mircea Eliade, *Ƒurnal*, vol. I, ed. îngrij. de Mircea Handoca, (București: Humanitas, 2004), 146.
43. *Ibid*., 329.
44. *Ibid*., 351.
45. *Ibid*., 484.
46. Ricketts, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, 134-135.
47. Mircea Eliade, „Raffaele Pettazzoni: *I Misteri*", *Revista universitară*, an I, nr. 2 (februarie 1926): 67-69.
48. Mircea Eliade, „Raffaele Pettazzoni", *Foaia tinerimii*, nr. 9 (1 mai 1926): 123.
49. Mircea Eliade, Raffaele Pettazzoni, *L'Histoire des religions a-t-elle un sens? Correspondance 1926-1959*, ed. Natale Spineto (Paris: Les Editions du Cerf, 1994), 89.
50. Mario Gandini, „Raffaele Pettazzoni. Dalla libera docenza nell'Università din Roma all'incarico nell'Ateneo Bolognese (1913-1914). Materiali per una biografia", *Strada Maestra*, nr. 40 (semestrul 1, 1996): 133-135.
51. Ugo Bianchi, *History of Religions*, (Leiden: E. J. Brill, 1975), 28. Natale Spineto, „L'histoire des religions en Italie entre la fin du XIXe siècle et le début du XXe siècle", *Mélanges de l'École française de Rome. Italie et Méditerranée*, n°2 (1999): 602.
52. Spineto, „L'histoire des religions en Italie", 602.
53. Mario Gandini, „Indice generale – Indice dei nomi di persona. Bibliografia degli scritti, *Strada Maestra*, nr. 66 (semestrul I, 2009): 182-185.
54. *Ibid*., 185-187.
55. Mario Gandini, „Raffaele Pettazzoni dall'incarico Bolognese alla cattedra romana (1922-1923). Materiali per una biografia", *Strada Maestra*, nr. 45 (semestrul al 2-lea, 1998): 219-221.
56. *Cuvântul înainte* deja citat al cărții *Făurari și alchimiști* este edificator, 8-9: „...n-am neglijat, de fiecare dată când a fost cu putință, contextul istorico-cultural al diferitelor complexe metalurgice, dar ne-am străduit mai ales să pătrundem în universul lor mental. [...] ceea ce îi aproprie pe topitor, făurar și alchimist este faptul că toți trei revendică o experiență magico-religioasă specifică în raport cu substanța; această experiență este monopolul lor, iar secretul se transmite prin rituri de inițiere ale meseriilor; toți trei lucrează asupra unei Materii pe care o consideră vie și sacră, munca lor având drept scop transformarea Materiei, «perfecționarea», «transmutarea» ei."
57. Eliade, Pettazzoni, *L'Histoire des religions a-t-elle un sens?*, 89.
58. *Ibid*., 92-93. V. Mario Gandini, „Raffaele Pettazzoni negli anni 1926-1927. Materiali per una biografia", *Strada Maestra*, nr. 47 (semestrul al 2-lea, 1999): 101-104.
59. *Ibid*., 94: „C'est un devoir pour moi de chercher à mieux faire connaître et diffuser en Roumanie vos écrits."
60. *Ibid.*, 186.
61. *Ibid*., 187.
62. *Ibid.*, 192.
63. Eliade, Pettazzoni, *L'Histoire des religions a-t-elle un sens?*, 95: „En quelques jours, je vous manderai une revue avec la traduction de votre conférence sur le monothéisme. La traduction sera presque intégrale, sans notes, et se publiera dans quatre numéros consécutifs".
64. Raffaele Pettazzoni, „Originea și formația monoteismului", trad. Mircea Eliade, *Orizontul*, an VI, nr. 20 (13 mai 1926): 238. Semnat M.E.
65. Raffaele Pettazzoni, „Adevăratul monoteism", trad. Mircea Eliade, *Orizontul*, an VI, nr. 21 (20 mai): 251. Nesemnat.
66. Raffaele Pettazzoni, „A existat un monoteism primordial?", trad. Mircea Eliade, *Orizontul*, an VI, nr. 22 (27 mai): 254. Nesemnat. Toate cele 3 articole sunt menționate și de Gandini în „Raffaele Pettazzoni negli anni 1926-1927. Materiali per una biografia", 104 și în Gandini, „Indice generale – Indice dei nomi di persona. Bibliografia degli scritti", deja amintit.
67. Primul volum este intitulat *L'Essere celeste nelle credenze dei popoli primitivi* (Roma: Società Editrice Athenaeum, 1922). Acesta va rămâne și singurul.
68. Mircea Eliade, „Raffaele Pettazzoni", *Foaia tinerimii*, nr. 9 (1 mai 1926): 123.
69. Raffaele Pettazzoni, „La Formation du monothéisme", *Revue de l'histoire des religions*, vol. 88 (1923): 1.
70. *Ibid*., 200: „De même que *logiquement* le monothéisme est la négation du polythéisme, de même *historiquement* il présuppose un polythéisme dont il est sorti par négation, c'est-à-dire par révolution."
71. Dovadă fiind, de altfel, și faptul că în 1955, în „Pettazzoni as Exemplary Historian of Religion", Eliade însuși polemizează cu aceeași idee a folosirii instrumentelor, nu doar a rezultatelor, etnologiei în istoria religiilor. V. *Mircea Eliade. A Critical Reader*, ed. Bryan Rennie (London-Oakville: Equinox, 2006), 252-253.
72. Pettazzoni, „La Formation du monothéisme", 219.
73. *Ibid*., 228.
74. Eliade, Pettazzoni, *L'Histoire des religions a-t-elle un sens?*, 97.
75. Eugen Ciurtin, „Raffaele Pettazzoni et Mircea Eliade: historiens des religions généralistes devant les fascismes (1933–1945)", *The Study of*

Religion under the Impact of Fascism, ed. Horst Junginger (Leiden-Boston: Brill, 2008), 333-334.

76. Eliade, Pettazzoni, *L'Histoire des religions a-t-elle un sens?*, 166 : „Vous étiez mon premier maître dans cette passionnante et insaisissable «science» des religions".
77. Sylvain Lévi, „Civilizația brahmanică", trad. Mircea Eliade, *Orizontul*, nr. 29 (15 iulie 1926): 340. Introducere semnată între paranteze M.E.
78. Eugen Ciurtin, „Buddhist Cantos from Bucharest III. Yeat 1912: Ion Pillat and T. S. Eliot [Asia in Europe IV])", *Transilvania*, nr. 4 (2020): 5. „Rabindranath Tagore la Santiniketan. Impresii" apare în *Universul literar*, An XLII, nr. 49 (5 decembrie 1926): 8-9.
79. Sylvain Lévi, *L'Inde et le monde* (Paris: H. Champion, 1926).
80. Mircea Eliade, „Sylvain Lévi: *L'Inde et le monde*", rubrica „Din lumea cărților", *Pasul vremii*, an I, nr. 2 (15 mai 1926): 62. Semnat „Mircea Eliade". Volumul apare și în fișele bibliografice ale lui Emil Cioran, printre lecturile sale de la vârsta de 18-19 ani, așadar din anii 1929-30, dovedind circulația operei lui Lévi printre contemporanii lui Eliade, vezi Emil Cioran, *Opere*, ed. Marin Diaconu, vol. II (Bucureşti: Editura Fundaţiei Naţionale pentru Ştiinţă şi Artă, 2012), 1583.
81. Sylvain Lévi, *Le Théâtre indien* (Paris: É. Bouillon, 1890).
82. Sylvain Lévi, *L'Inde et le monde*, 32-57.
83. Lyne Bansat-Boudon, „Sylvain Lévi, arpenteur des savoirs et du monde", *Ma grande église et ma petite chapelle.*
150 ans d'affinités électives entre le Collège de France et l'École pratique des hautes études, dir. Jean-Luc Fournet, (Paris: College de France, 2020), 224.
84. *Ibid*., 214-215.
85. Eliade, „Sylvain Lévi: *L'Inde et le monde*", 62.
86. *Ibid.*
87. Lévi, *L'Inde et le monde*, 9-15.
88. Cele două capitole din cartea sa, „Humanisme bouddhique" și „La Civilisation brahmanique".
89. *Supra* nota 55.
90. Roland Lardinois, „La création de l'Institut de civilisation indienne par Sylvain Lévi en 1927", *Studia Asiatica*, vol. IV-V, 2003-2004, *Du corps humain, au carrefour de plusieurs savoirs en Inde. Mélanges offerts à Arion Roșu par ses collègues et ses amis à l'occasion de son 80e anniversaire*, travaux réunis et édités par Eugen Ciurtin, Bucarest-Paris: De Boccard, 2004: 742.
91. *Ibid*., 745.
92. *Ibid*., 748.

Bibliography:

***. *Mircea Eliade și corespondenții săi* [Mircea Eliade and his correspondents]. vol. I, București: Minerva, 1993.

***. *Mircea Eliade și corespondenții* săi [Mircea Eliade and his correspondents]. vol. III, București: Academia Română, Fundația Națională Pentru Știință Și Artă, Institutul de Istorie Și Teorie Literară "G. Călinescu", 2003.

Baghiu, Ștefan. "Translating Novels in Romania: The Age of Socialist Realism. From an Ideological Center to Geographical Margins." *Studia Universitatis Babes-Bolyai – Philologia*, no. 1 (2016): 5-18.

Baghiu, Ștefan. "Translations of Novels in the Romanian Culture during the Long Nineteenth Century (1794-1914): A Quantitative Perspective." *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory*, no. 2 (2020): 87-106.

Bansat-Boudon, Lyne. "Sylvain Lévi, arpenteur des savoirs et du monde" [Sylvain Lévi, Surveyor of Knowledge and the World]. In *Ma grande église et ma petite chapelle. 150 ans d'affinités électives entre le Collège de France et l'École pratique des hautes études*, edited by. Jean-Luc Fournet, 171-235 (Paris: College de France, 2020).

Bianchi, Ugo. *History of Religions*. Leiden: Brill, 1975.

Ciurtin, Eugen, ed. *Du corps humain, au carrefour de plusieurs savoirs en Inde* [The Human Body, at the Crossroads of Multiple Indian Ways of Knowing]. *Stvdia Asiatica*, vols. IV-V. Bucharest-Paris: Universitatea București / De Boccard, 2004.

Ciurtin, Eugen. "Buddhist Cantos from Bucharest III. Year 1912: Ion Pillat and T. S. Eliot [Asia in Europe IV])." *Transilvania*, no. 4 (2020): 1-10.

Ciurtin, Eugen. "Raffaele Pettazzoni et Mircea Eliade: historiens des religions généralistes devant les fascismes (1933–1945)" [Raffaele Pettazzoni and Mircea Eliade: Generalist Historians of Religions and the Fascisms (1933-1945)]. In *The Study of Religion under the Impact of Fascism*, edited by Horst Junginger, 333-363 (Leiden-Boston: Brill, 2008).

Eco, Umberto. *Six walks in the fictional wood*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1994.

Eliade, Mircea, and Raffaele Pettazzoni. *L'Histoire des religions a-t-elle un sens? Correspondance 1926-1959* [Does History of Religions Have a Meaning? Correspondence 1926-1959], edited by Natale Spineto. Paris: Les Editions du Cerf, 1994.

Eliade, Mircea. "A.A. Luca." *Revista universitară*, no. 1 (1926): 28-29.

Eliade, Mircea. "Aldo Mieli: Le scuole ionica, pythagorica ed eleata" [Aldo Mieli: The Ionian, Pythagorean and Eleatic Schools]. *Revista universitară*, no. 3 (martie 1926): 107-108.

Eliade, Mircea. "Archivio di storia della scienza." *Revista universitară*, no. 2 (1926): 72.

Eliade, Mircea. "Chimia în antichitate" [Chemistry in Antiquity]. *Orizontul*, no. 28 (9 iulie 1925): 326.

Eliade, Mircea. "O nouă istorie a științei. Cartea lui Aldo Mieli" [A New History of Science. Aldo Mieli's Book]. *Foaia tinerimii*, no. 6 (15 martie 1926): 91.

Eliade, Mircea. "Orfeu și inițierea orfică" [Orpheus and Orphic Initiation]. *Adevărul literar și artistic*, no. 303 (1926): 3.

Eliade, Mircea. "Originile alchimiei" [The Origins of Alchemy]. *Ziarul științelor și călătoriilor*, no. 32 (August 4, 1925): 516-518.
Eliade, Mircea. "Pettazzoni as Exemplary Historian of Religion." In *Mircea Eliade. A Critical Reader*, edited by Bryan Rennie, 251-255. London, Oakville: 2006.
Eliade, Mircea. "Raffaele Pettazzoni: *I Misteri*" [Raffale Pettazzoni: *The Mysteries*]. *Revista universitară* I, no. 2 (February 1926): 67-69.
Eliade, Mircea. "Raffaele Pettazzoni." *Foaia tinerimii*, nr. 9 (May 1 1926): 123.
Eliade, Mircea. "Sylvain Lévi: *L'Inde et le monde*" [Sylvain Lévi: *India and the World*], *Pasul vremii*, an I, nr. 2 (May 15 1926): 62.
Eliade, Mircea. "Transmisiunea tehnicei greco-egiptene" [The Transmission of the Greek and Egyptian Technique]. *Ziarul științelor și călătoriilor*, no. 33 (August 11 1925): 529-530.
Eliade, Mircea. *Europa, Asia, America* [Europe, Asia, America], vol. I. București: Humanitas, 1999.
Eliade, Mircea. *Europa, Asia, America* [Europe, Asia, America], vol. II. București: Humanitas, 2004.
Eliade, Mircea. *Făurari și alchimiști* [The Forge and the Crucible], translated by Maria and Cezar Ivănescu. București: Humanitas, 2008.
Eliade, Mircea. *Jurnal* [Diary], vol. I, edited by Mircea Handoca. București: Humanitas, 2004.
Eliade, Mircea. *Memorii (1907-1960)* [Memoirs (1907-1960)]. București: Humanitas, 1997.
Espagne, Michel. "La notion de transfert culturel" [The Concept of Cultural Transfer]. *Revue Sciences / Lettres* [Online], 1 | 2013, Online since 01 May 2012, connection on 04 July 2021. URL: http://journals.openedition.org/rsl/219; DOI: https://doi.org/10.4000/rsl.219.
Espagne, Michel. *Les transferts culturels franco-allemands.* PUF: Paris, 1999.
Gandini, Mario. "Indice generale – Indice dei nomi di persona. Bibliografia degli scritti" [General Index – Index of Personal Names. Bibliography of Pettazzoni's works]. *Strada Maestra*, no. 66 (2009): 1-255.
Gandini, Mario. "Raffaele Pettazzoni dall'incarico Bolognese alla cattedra romana (1922-1923). Materiali per una biografia" [Raffaele Pettazzoni From the Assignment at the University of Bologna to the Chair in Rome. Material for a Biography]. *Strada Maestra*, no. 45 (1998): 157-241.
Gandini, Mario. "Raffaele Pettazzoni negli anni 1926-1927. Materiali per una biografia" [Raffaele Pettazzoni in 1926-1927. Material for a Biography]. *Strada Maestra*, no. 47 (1999): 95-226.
Gandini, Mario. "Raffaele Pettazzoni. Dalla libera docenza nell'Università din Roma all'incarico nell'Ateneo Bolognese (1913-1914). Materiali per una biografia" [Raffaele Pettazzoni. From the Professorship at the University of Rome to the Assignment at the University of Bologna. Material for a Biography]. *Strada Maestra*, no. 40 (1996): 63-205.
Handoca, Mircea. *Mircea Eliade. Biobliografie*, vol. I-III [Mircea Eliade. A Biobibliography, vol. I-III]. București: Editura „Jurnalul Literar", 1997-1999.
Lardinois, Roland. "La création de l'Institut de civilisation indienne par Sylvain Lévi en 1927" [The Foundation of the Institute of Indian Civilization by Sylvain Lévi in 1927]. *Studia Asiatica*, vol. IV-V (2003-2004).
Lévi, Sylvain. "Civilizația brahmanică" [The Brahmanical Civilization], translated by Mircea Eliade. *Orizontul*, no. 29 (July 15, 1926): 340.
Lévi, Sylvain. *L'Inde et le monde* [India and the World]. Paris: H. Champion, 1926.
Lévi, Sylvain. *Le Théâtre indien* [Indian Theatre]. Paris: É. Bouillon, 1890.
Mieli, Aldo. "Doctrina pitagoriciană" [The Pythagorean Doctrine], translated by Mircea Eliade. *Orizontul*, no. 13 (March 25, 1926): 155.
Mieli, Aldo. "Euclid," translated by Mircea Eliade. *Orizontul*, no. 26 (June 24, 1926): 307.
Mieli, Aldo. "Numerele în doctrina pitagoriciană" [The Numbers in the Pythagorean Doctrine], translated by Mircea Eliade. *Orizontul*, no. 15 (April 8, 1926): 175.
Mieli, Aldo. "Pitagora și pitagoricienii" [Pythagoras and Pythagoreans]. Translated by Mircea Eliade, *Orizontul*, no. 12 (March 18, 1926): 134.
Mieli, Aldo. *Le Scuole ionica, pythagorica ed eleate (I Prearistotelici*) [The Ionian, Pythagorean and Eleatic Schools (The Pre-Aristotelians)]. Firenze: Libreria della voce, 1916.
Mieli, Aldo. *Manuale di storia della scienza* [The Manual of History of Science]. Roma: Casa editrice Leonardo da Vinci, 1925.
Papini, Giovanni. "Omul care s'a pierdut pe sine" [The Man Who Lost Himself]. *Gazeta de duminică*, no. 23 (April 11, 1926): 6.
Papini, Giovanni. "Ziua neînapoiată" [The Unreturned Day], translated by Mircea Eliade. *Adevărul literar și artistic*, no. 291: (July 4, 1926), 4.
Pettazzoni, Raffaele. "A existat un monoteism primordial?" [Was there a Primordial Monotheism?], translated by Mircea Eliade. *Orizontul*, no. 22 (May 27, 1926): 254.
Pettazzoni, Raffaele. "Adevăratul monoteism" [True Monotheism], translated by Mircea Eliade. *Orizontul*, no. 21 (May 20, 1926): 251.
Pettazzoni, Raffaele. "La Formation du monothéisme" [The Formation of Monotheism]. *Revue de l'histoire des religions*, vol. 88 (1923): 193-229.
Pettazzoni, Raffaele. "Originea și formația monoteismului" [The Origin and Formation of Monotheism], translated by Mircea Eliade. *Orizontul*, no. 20 (May 13, 1926): 238.
Ricketts, Mac Linscott. *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade* [Mircea Eliade: The Romanian Roots, 1988], translated bt Virginia Stănescu, vol. I. București: Criterion, 2004.
Sass, Maria, Ștefan Baghiu, and Vlad Pojoga, eds. *The Culture of Translation in Romania*. Berlin: Peter Lang, 2018.
Spineto, Natale. "L'histoire des religions en Italie entre la fin du XIXe siècle et le début du XXe siècle" [History of Religions in Italy Between the End of the XIXth Century and the Beginning of the XXth Century]. *Mélanges de l'École française de Rome. Italie et Méditerranée*, no. 2 (1999): 599-609.
Spinosa, Giacinta. "*Translatio studiorum* through philosophical terminology." In *Translatio Studiorum: Ancient, Medieval and Modern Bearers of Intellectual History*, edited by Marco Sgarbi, 73-90. Leiden-Boston: Brill, 2012.
Țurcanu, Florin. *Mircea Eliade. Prizonierul istoriei* [Mircea Eliade. The Prisoner of History]. București: Humanitas, 2005.

Zink, Michel. "Préface." In *Transmédie. Translations médiévales: cinq siècles de traductions en français au Moyen Âge (XIe-XVe siècles). Étude et* Répertoire [Transmédie. Medieval Translations: Five Centuries of French Translations in the Middle Ages (XIth-XVth centuries)], edited by C. Galderisi, vol. I. Turnhout: Brepols, 2011.

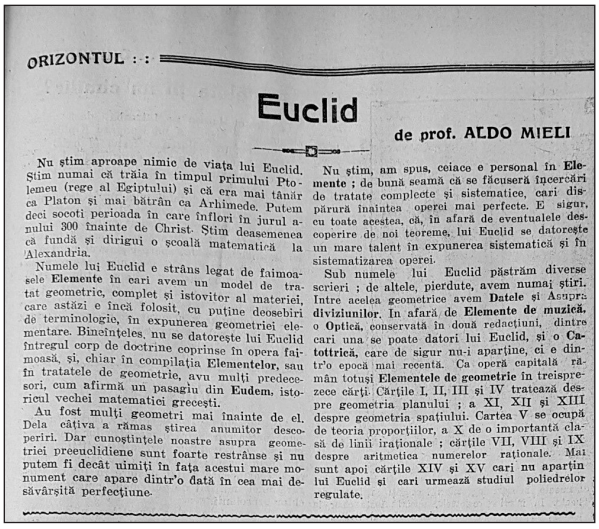
134 : : ORIZONTUL

Pitagora și Pitagoricienii

de prof. ALDO MIELI

O coloană indiană „Totem"

Fig. 1, Aldo Mieli, „Pitagora și pitagoricienii", *Orizontul*, nr. 12, 18 martie 1926, 134

ORIZONTUL : :

Euclid

de prof. ALDO MIELI

Fig. 2, Aldo Mieli, „Euclid", *Orizontul*, nr. 26, 24 iunie 1926, 307

238 : : ORIZONTUL

Vindecări prin gaze asfixiante

Originea și formația monoteismului

de prof. Raffaele Pettazzoni

Fig. 3, Raffaele Pettazzoni, „Originea și formația monoteismului", *Orizontul*, nr. 20, 13 mai 1926, 238

340 : : ORIZONTUL

Civilizația brahmanică

de SYLVAIN LÉVI

T. F. F. în slujba scafandrierilor

D'Annunzio și miliardarul

Fig. 4, Sylvain Lévi, „Civilizația brahmanică", *Orizontul*, 15 iulie 1926, nr. 29, 340.